

Ethiek

in de zorgsector

2011 **part-time postacademische beroepsopleiding** 18e jaargang

Wanneer men aan het Ik een dergelijke oriëntatie ontdekt, vereenzelvigd men het Ik met de moraliteit. Het Ik dat tegenover de Ander staat, is oneindig verantwoordelijk. Het Andere, dat deze ethische beweging in het bewustzijn oproept, en het goede geweten, dat de coïncidentie van het Zelfde met zichzelf in zich draagt, van zijn stuk brengt, behelst een overschot dat niet adequaat beantwoordt aan de intentionaliteit. Dat is nu juist het Verlangen; in vlam staan door een vuur dat verschilt van de behoefte die dooft door verzadiging; verder denken dan men denkt. Omwille van dit niet te verwerken overschot en dit verder, hebben wij de relatie die het Ik met de Ander verbindt – *idee van het Oneindige* genoemd. ...

...Het Ik, dat in relatie tot het Oneindige staat, is een onmogelijkheid om zijn loop tot stilstand te brengen, een onmogelijkheid om – volgens Plato's uitdrukking in de Phaidon, zijn post in de steek te laten: het is in de letterlijke zin van het woord: geen tijd hebben om zich om te keren, zich niet aan de verantwoordelijkheid kunnen onttrekken, geen innerlijke wijkplaats hebben om tot zichzelf in te keren, voortgaan zonder op zichzelf te letten. De eisen die men zichzelf stelt, nemen toe: hoe meer ik mijn verantwoordelijkheden onder ogen zie, des te meer ben ik verantwoordelijk.

Emmanuel Levinas *Het menselijk gelaat*
Ambo Baarn 1982 pp 179 - 180

Ethiek in de zorgsector

Part-time postacademische beroepsopleiding

Opleiding tot aanvullende deskundigheid inzake ethische aspecten van het werk van hoger opgeleiden in de zorgsector.

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is een activiteit van de Sectie Ethiek Filosofie en Geschiedenis van de Geneeskunde van IQ Healthcare van het Universitair Medisch Centrum St Radboud te Nijmegen in samenwerking met de sectie Gezondsethiek en Wijsbegeerte van de Universiteit Maastricht en het Centrum voor Ethiek van de Radboud Universiteit Nijmegen.

De opleiding is ontwikkeld voor hoger opgeleide managers en professionals in de zorgsector.

IQ Healthcare
Sectie Ethiek Filosofie
en Geschiedenis van
de Geneeskunde (EFG)
Universitair Medisch Centrum
(UMC) St Radboud

Postadres:
Postbus 9101
Huispost 114 IQ Healthcare
6500 HB Nijmegen

Bezoekadres:
Geert Grooteplein 21
looproute 137

T (024) 3617079
of (024) 361 96 20
F (024) 354 02 54

E-mail onderwijscoördinator
c.bal@iq.umcn.nl

Internet
www.iqhealthcare.nl

Deelnemersgroep *Ethiek in de zorgsector* 2010 foto: An Stalpers

Deelnemers over de opleiding

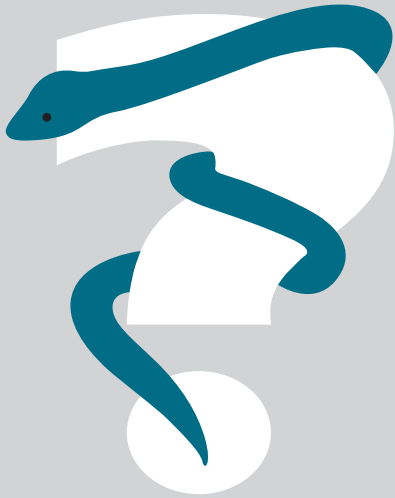
Maartje Klapwijk specialist ouderengeneeskunde, verpleeghuis van Wijckerslooth, Oegstgeest

*Met mijn keuze voor de opleiding **Ethiek in de Zorg** ben ik erg tevreden. De opleiding is namelijk allereerst goed opgezet. Het niveau van de docenten is hoog, kent een grote variatie en als student krijg je goede feedback van de hoofddocenten. Je wordt hierdoor extra gestimuleerd na te denken over dilemma's en je gedachten gestructureerd op papier onder woorden te brengen. In de tweede plaats kent de*

opleiding een prettige opbouw. Na een lesdag heb je ongeveer een week om een opdracht te schrijven en vervolgens een week om de literatuur te lezen in voorbereiding op de volgende lesdag. Het is desalniettemin wel een forse tijdsinvestering waarbij de combinatie werken, gezin en opleiding wel eens een leuke uitdaging kan zijn! Tot slot merk ik als Specialist Ouderengeneeskunde dat deze opleiding me erg helpt in mijn werk. Niet alleen is het erg

leuk en leerzaam om met een boeiende en gevarieerde groep mensen met verschillende achtergronden allerlei medisch ethische onderwerpen te behandelen. De gesprekstechnieken en het bespreken van dilemma's binnen de opleiding beschouw ik van grote meerwaarde, omdat ik ethische dilemma's hierdoor ook op andere manieren leer te benaderen en dit geeft vaak de mogelijkheid om een casus ook op een heel andere manier te gaan zien.

Waarom de opleiding Ethiek in de Zorgsector?

Al jarenlang bestaat in de zorgsector zelf grote belangstelling voor ethische vragen. Voor grote ethische vragen rond kunstmatige voortplanting, genetica, euthanasie en andere beslissingen rond het levenseinde. Voor vragen rond de inzet van steeds vernuftigere en steeds grootscheepser medisch-technische hulpmiddelen. Maar ook voor kleine, alledaagse ethische vragen bijvoorbeeld rond de omgang met de allerzwakste zorgbehoevenden, of ook met relatief sterke zorgbehoevenden die zorg mijden. Vragen of iets mag en vragen wat goede zorg is.

Zorg-ethische vraagstukken gaan de gehele samenleving aan. Niet alleen omdat ieder van ons zich vroeg of laat wel enige tijd aan de zorg van professionals moet toevertrouwen, niet alleen omdat wij allen de kosten van de zorg opbrengen. Maar vooral ook omdat we door onze zorg om de zorg uitdrukken dat we medemensen zijn, dat we een samenleving zijn.

Als er schandalen zijn in de zorgsector voelen we een collectieve schaamte. Dat het niveau van een beschaving zich manifesteert in de kwaliteit van haar bekommernis om de allerzwaksten is niet toevallig een cliché.

De steeds sterker wordende belangstelling voor ethische vragen in zorgsector en samenleving heeft haar weerslag gehad op de universiteiten. De wijsgerige ethiek, de ethiek van de zorg, de bio-ethiek, de medische ethiek, zij hebben de laatste jaren een hoge vlucht genomen.

Vandaar dat het Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen de instellingen voor hoger onderwijs heeft opgeroepen hun verantwoordelijkheid te nemen en zorg te dragen

voor de ontwikkeling van ethische expertise in diverse sectoren van de samenleving, met name in de zorgsector. De Postacademische Beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector* is een antwoord op deze oproep. Zij start in 2011 voor de achttiende maal.

De formalisering van de Toetsingscommissies, de Kwaliteitswet Zorginstellingen uit 1996, de checklists van de inspectie, het zijn allemaal impulsen voor zorginstellingen om een optimaal moreel beraad tot kern van hun bedrijfscultuur te maken. Maar ook de bekommernis om hun medewerkers die willen nadenken en communiceren over de ethische kant van hun werk, zet daartoe aan. Deelnemen aan *Ethiek in de zorgsector* is een goede manier om daarmee te beginnen.

Voor wie is Ethiek in de Zorgsector bestemd?

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* richt zich op hoger opgeleide managers en professionals, dus artsen, hoger opgeleide verpleegkundigen, sociaal-pedagogische hulpverleners, therapeuten, geestelijk raadsliden, vertrouwenspersonen, coördinatoren, leidinggevendenden, leden van medisch-ethische commissies, bestuursleden en adviseurs. Onder zorgsector verstaan wij ziekenhuizen, verpleeghuizen, gezinsvervangende tehuizen, instellingen voor mensen met een verstandelijke beperking (inclusief geïntegreerde woonvormen), verzorgingshuizen, psychiatrische inrichtingen en thuiszorg. Voor deelname is een vooropleiding op HBO- of academisch niveau noodzakelijk. 20 à 30 procent van de te bestuderen literatuur is in het Engels.

‘Nederlands zorgstelsel als beste uit de bus’

Dagblad Trouw

‘Het leven krijgt zin door wat je ermee doet’

Dagblad Trouw

Wat beoogt de opleiding?

Algemene doelstelling van de opleiding is mensen uit bovengenoemde doelgroepen zodanig theoretisch en praktisch te scholen in de omgang met ethische problemen dat zij daardoor voor hun organisatie een belangrijke meerwaarde krijgen. In concreto betekent dit een scholing in:

- het signaleren, analyseren en interpreteren van morele aspecten;
- het communiceren en argumenteren over deze aspecten en het organiseren van deze communicatie;
- het afronden van deze processen in beslissingen of adviezen.

Onderwijskundige stijl van de opleiding

De onderwijskundige stijl van de opleiding heeft de volgende karakteristieken:

- De onderwerpen die aan de orde komen zijn ethische problemen die feitelijk binnen de zorgsector als probleem leven, dus geen louter academische kwesties.
- Deze problemen worden bestudeerd en overdacht aan de hand van aan de praktijk ontleende voorvallen en voorbeelden.
- De hoorcolleges zijn relatief kort, de deelnemers zijn veel aan het oefenen.
- Er wordt uitdrukkelijk beoogd verschillen tussen deelnemers in levensbeschouwing, in achtergrond, in werksituatie, op een positieve manier te laten werken.
- Er wordt kennisgemaakt met diverse

ethische benaderingen. Hierdoor leren de deelnemers op verschillende manieren tegen de problemen aankijken. Ze zullen ook in staat zijn de specifieke waarde van de te onderscheiden benaderingen te zien.

- Steeds staat de betekenis voor de praktijk van alles wat er binnen de opleiding gebeurt, voorop.

Terugkomdagen

Voor voormalige deelnemers organiseren wij regelmatig een Terugkomdag. Op een Terugkomdag stellen we een thema aan de orde dat niet of slechts in beperkte mate aan de orde is geweest in de opleiding zelf, dat inhoudelijk past in het kader van de opleiding en dat op dat moment volop in discussie is. “Geluk en dankbaarheid”, “Commercie in de Gezondheidszorg”, “Hulp bij zelfdoding ingeval van psychisch lijden”, “Mijn collega maakt er een potje van... Wat te doen?”, “Grenzen aan de zelfbeschikking” zijn voorbeelden. In 2006 was er een Terugkomdag met als thema 'Perverse aspecten van kwaliteitszorg in zorginstellingen'. In 2008 was het thema: 'Medische missers en wantoestanden in de zorg. Wat kan ethiek eraan doen?' en in 2010 'Ouderdom en dood'.

Door de Terugkomdagen blijven ex-deelnemers voeling houden met hun interesse in *Ethiek in de zorgsector*, ze scholen zich bij en ze onderhouden hun netwerk met gelijkgeïnteresseerden.

Onderwijscoördinator

De coördinatie van de opleiding is in handen van mw drs C.P.M. Bal.

Mevrouw Bal is verantwoordelijk voor de inhoudelijke eenheid, de samenhang en

de afstemming van de inhoud van de modules, alsmede voor het organisatorisch en didactisch kader van de opleiding en de bewaking van en de zorg voor de kwaliteit. Tevens is zij verantwoordelijk voor de werking van deelnemers en de profilering van de opleiding. Zij is degene bij wie u nadere informatie kunt inwinnen en eerste aanspreekpunt tijdens het opleidingstraject. Tel. (024) 361 7079. Zij is telefonisch bereikbaar van maandag tot en met woensdag, in principe van 9.00 tot 17.00 uur. E-mail: c.bal@iq.umcn.nl

Verder onderwijs

Naast *Ethiek in de zorgsector* organiseert de sectie Ethiek, Filosofie en Geschiedenis van de Geneeskunde ook de kortere en specifiekere cursus *Ethiek in de Huisartspraktijk*, geaccrediteerd voor 21 uur. Deze vindt steeds in het najaar plaats.

Het kan voorkomen dat zich tussen het moment van verschijnen van deze brochure en het moment van realisatie van de opleiding, wijzigingen in het docentenbestand voordoen.

Drs. Ad van Kuyck MA medewerker van de afd. Identiteit, Zingeving en Ethiek van Koninklijke Kentalis, Sint Michielsgestel

Onze klanten zijn mensen die doof, ernstig slechthorend of doofblind zijn met mogelijk nog andere beperkingen. Medewerkers van Kentalis worden geconfronteerd met vragen over non-reanimatie bij wilsonbekwame bewoners, seksualiteit en intimiteit, signaleringssystemen en integriteit, autonomie en verstandelijk beperking,

*agressie en bejegening. Vanuit de commissie ethiek van Kentalis proberen we ethische vragen, die vanuit de werkvloer naar voren komen, te bespreken. We trachten de bewustwording ten aanzien van ethische vragen te vergroten en deskundigheidsbevordering op dit terrein te realiseren. Om deze doelen te kunnen realiseren is de opleiding *Ethiek in de Zorgsector* een zeer*

welkome aanvulling. Ik heb het als een weldaad ervaren om theoretisch op niveau bijgeschoold te worden en om verschillende methoden van ethische gespreksvoering in te oefenen. Daarbij heb ik veel geleerd van mijn medecursisten, die net als ik de moeite namen om van ethiek echt werk te maken.

module 1

Ethische vragen rond het

In de introductie krijgt u een overzicht van verschillende theorieën die binnen de ethiek functioneren. Vervolgens maakt u nader kennis met een aantal benaderingen van ethische problemen. De betekenis van de verschillende benaderingen kan worden vergeleken naar aanleiding van hun bijdrage aan het verkrijgen van inzicht in de ethische vraagstukken rond begin en einde van leven.

Omgang met de benaderingen wordt aangeleerd via casusbesprekingen. U maakt bovendien kennis met de Socratische gesprekswijze, waarmee niet alleen een ethisch probleem kan worden besproken, maar ook de manier waarop mensen met elkaar communiceren en zouden willen communiceren.

dag 1 dinsdag 11 januari 2011

Verkenning van verschillende ethische benaderingen

prof. dr J.-P. Wils (Centrum voor Ethiek RU)

We tonen op praktisch inzichtelijke wijze dat verschillende benaderingen van eenzelfde probleem leiden tot een verschillende omgang met dat probleem. Deze voorbeelden van benaderen brengen we in verband met ethische theorieën. U verkrijgt een overzicht van gangbare typering van dergelijke theorieën.

Vervolgens gaan we dieper in op twee hedendaagse benaderingen van ethische vragen, de analytische en de hermeneutische ethiek. We onderzoeken welke inzet deze verschillende benaderingen hebben en welke bijdrage ze kunnen leveren in het omgaan met ethische vragen.

De eerste gaat uit van de autonomie van de mens. Daarnaast spelen nog enkele andere principes een belangrijke rol: geen schade toebrengen, weldoen en rechtvaardigheid. Men concentreert zich op het zoeken naar zodanige oplossingen voor morele problemen, dat alle betrokkenen maximaal kunnen instemmen.

De hermeneutische opvatting van ethiek gaat ervan uit dat de morele problemen verwijzen naar onderliggende vragen rond waardeoriëntaties, zinperspectieven, zelfopvattingen en probeert deze naar voren te halen en te verhelderen opdat morele keuzes vanuit een bredere achtergrond worden gemaakt.

dag 2 dinsdag 25 januari 2011

Prenatale diagnostiek

prof. dr G. de Wert (Health, Ethics and Society, Universiteit Maastricht)

Aan de orde komt een groot aantal ethische vragen die te maken hebben met wat medisch mogelijk is na de conceptie maar voorafgaand aan de geboorte van een kind: de mogelijke soorten van tests, de verhouding van preventie en therapie, de verhouding van tests en behandelingsmogelijkheden, de effecten van tests op de abortuspraktijk en maatschappelijke effecten van tests.

De waarde van de verschillende typen ethische theorie voor de omgang met deze problemen wordt in casusbesprekingen gezamenlijk onderzocht en gewogen.

dag 3 dinsdag 8 februari 2011

Alternatieve vormen van voortplanting besproken in een Socratisch gesprek

*mw drs drs C.P.M. Bal (EFG IQ Healthcare -UMC St Radboud)
mw drs D. Bauduin*

Eenzijds is het thema met de eerste helft van de titel aangegeven: de verschillende ethische vragen in verband met alternatieve vormen van bevruchting en voortplanting: in-vitrofertilisatie, kunstmatige inseminatie, spermadonorschap en draagmoederschap. Vragen naar de verlangens en de rechten waarop deze technieken aansluiten en vragen naar de condities voor verantwoorde toepassing.

Anderzijds zal de gesprekswijze waarmee deze thematiek wordt verkend (het Socratisch gesprek), slechts één beperkt onderwerp toelaten. Maar deze gesprekswijze biedt wèl de gelegenheid om een tweede thema, nl. dat van de verhouding tussen verschillende partners in het morele beraad inzake problemen als deze aan de orde te stellen.

‘550 dode baby’s per jaar minder is haalbaar’

De Volkskrant

begin en einde van het leven

‘Opnieuw meer doden door euthanasie’

In 2011 zullen 2 nieuwe hoofddocenten optreden in Module 1

Dagblad Trouw

dag 4 dinsdag 1 maart 2011

Ethiek en genetica

*prof. dr G. de Wert
mw dr I. van der Burgt
(UMC St Radboud)*

Genetische screening en advisering zijn snel groeiende onderdelen van de preventieve en perinatale geneeskunde. Regelmatig worden nieuwe markers vastgesteld voor bepaalde ziekten en vooral ten aanzien van chronische ziekten die op latere leeftijd optreden bestaan hooggespannen verwachtingen. Over de doorwerking van die kennis in de medische praktijk bestaat echter nog veel onzekerheid, ook over de morele kanten ervan. Problemen van discriminatie, sociale stigmatisering, kosten/baten analyses en de gevolgen voor de ethiek van de voortplanting zijn nog niet opgelost en soms nog niet eens helder geformuleerd. Welke fundamentele waarden zijn hierbij betrokken? Moet hier sprake zijn van morele restrictie of van een *laissez-faire* beleid?

dag 5 dinsdag 15 maart 2011

Euthanasie en hulp bij zelfdoding

*prof. dr E. van Leeuwen
drs drs G. Kimsma (Meta-medica VUMC)
Mw W. Göttgens-Jansen, apotheker, MA*

Het wettelijk kader voor de euthanasie en/of hulp bij zelfdoding, zoals dat onlangs in Nederland tot stand is gekomen, is gebaseerd op een compromis tussen een hermeneutische morele benadering van het sterven en van de menselijke waardigheid en een analytische, op juridische procedures en wettelijke vrijheid gerichte benadering van het maatschappelijk probleem. Tijdens deze cursusdag zal aandacht worden besteed aan de morele kanten van de medische stervensbegeleiding en de waardering van zinzpectieven.

dag 6 dinsdag 29 maart 2011

Besluitvorming rond het levenseinde

prof. dr J.-P. Wils

De beslissing om op uitdrukkelijk verzoek het leven van een patiënt te beëindigen komt eigenlijk betrekkelijk weinig voor. Veel vaker gaat het om besluiten niet te reanimeren, een behandeling niet te beginnen, een behandeling te staken, of om palliatieve maatregelen te nemen. Beoordelen wij dergelijke beslissingen op hun feitelijk effect, op de bijwerkingen, op de aard van de handeling of op de intentie? Is het verzoek of de wens van de patiënt de enige rechtvaardiging van de beslissing of is er ruimte voor zelfstandige beslissingen van de arts? In dit verband spelen begrippen als “zinloos medisch handelen” en “kwaliteit van leven” een belangrijke rol. Maar ook de vraag in hoeverre een patiënt nog wilsbekwaam kan worden geacht, moet hierbij aan de orde worden gesteld. Besluitvormingen rond het levenseinde zijn vaak ingekaderd in impliciete religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen. Maar op welke manier hebben deze opvattingen precies invloed op het besluitvormingsproces?

Jan Kramer coördinator palliatieve zorg, Rode Kruis Ziekenhuis, Beverwijk

‘Weldoen’ is het fundament waarop het medisch handelen gebaseerd is. Maar hoe doe je dat in de dagelijkse praktijk? Wat doe je met een wilsverklaring van een demente vrouw? Sondevoeding zonder uitzicht op genezing? Een stervende patiënt waarvan de

familie maar wil doorbehandelen. Een goed gesprek? Een moreel beraad? Een jaar lang ondergedompeld in allerlei methodieken, literatuur en ethische kwesties. In gesprek met medecursisten uit heel verschillende werkvelden uit de zorg. Een praktische opleiding voor de weerbarstige

praktijk van alledag. Het is een goede zaak als in elke zorginstelling in Nederland enkele mensen rondlopen die kennis en inzicht hebben hoe om te gaan met de dilemma’s uit die dagelijkse praktijk. En dat doe je bij uitstek op in deze opleiding.

‘Farmaceuten opener over arme landen’

Dagblad Trouw

overzicht data module 1

dinsdag 11 januari 2011	Verkenning van verschillende ethische benaderingen
dinsdag 25 januari 2011	Prenatale diagnostiek
dinsdag 8 februari 2011	Alternatieve vormen van voortplanting besproken in een Socratisch gesprek
dinsdag 1 maart 2011	Ethiek en genetica
dinsdag 15 maart 2011	Euthanasie en hulp bij zelfdoding
dinsdag 29 maart 2011	Besluitvorming rond het levenseinde
dinsdag 5 april 2011	Eindgesprekken

Carla Bekkering fysiotherapeut Onze Lieve Vrouwe Gasthuis, Amsterdam

Na ongeveer 30 jaar praktisch werk als fysiotherapeut in de revalidatie en in een ziekenhuis begon ik steeds meer te twijfelen over het werken in de zorg. Doen we het eigenlijk wel goed? Hoeveel ruimte geven wij de patiënt, cliënt, revalidant om zijn eigen doelen na te streven? Of nemen wij als hulpverleners toch uiteindelijk het laatste woord? Hoe komt het toch dat mensen “hospitaliseren”? Veroorzaken we dat niet

zelf? Het hinderde me dat ik hierover tijdens mijn werk onvoldoende kon reflecteren. Deze opleiding was voor mij precies datgene wat ik nodig had. De docenten zijn goed in staat om zonder te oordelen de argumenten van voor- en tegenstanders van bepaalde visies weer te geven. De andere deelnemers aan de opleiding komen uit veel verschillende werkvelden. Het is boeiend om te horen hoe daar deels dezelfde en deels volledig andere

problemen spelen. Maar ook dat er soms in andere werkvelden oplossingen bestaan voor problemen die ook in mijn werk voorkomen. Mijn vragen zijn nog niet volledig beantwoord, maar ik kan nu wel veel beter vanuit verschillende perspectieven naar een probleem kijken. Ik begin te begrijpen hoe mijn “morele pijn” in mijn werk te verklaren is. Dat brengt mij veel rust.

Jan van der Staaij GZ-psycholoog, Tactus, Enschede

*Mijn naam is Jan van der Staaij. Ik ben GZ-psycholoog, 51 jaar oud en werk in de Sociale Verslavingszorg in Enschede als hoofd behandeling. Mijn interesse in de opleiding **Ethiek in de Zorgsector** komt voort uit de onderwerpen die in ons consultatieoverleg aan de orde zijn. In dat overleg bespreken we knelpunten*

*in de hulpverleningspraktijk. Vaak gaat het om kwesties waarbij het op voorhand niet duidelijk is wat goed is om te doen. De opleiding **Ethiek in de Zorgsector** sluit daar goed op aan. Je krijgt een denkkader aangereikt en manieren om morele vraagstukken te benaderen. Door middel van voorbereidende- en verwerkingsopdrachten maak je je de literatuur eigen. Het is zeker*

ook het rechtstreekse contact met enthousiaste docenten en medecursisten dat maakt dat het een bijzondere opleiding is. Waar ik niet op gerekend had maar wat ik een aangename verrassing vind, is dat de opleiding bijdraagt aan persoonlijke (morele) vorming. Een aanrader voor iedereen die in de zorg werkt.

Instellingen waarvan een medewerker deel heeft genomen aan de opleiding Ethiek in de Zorgsector

- Abrona (voorheen Sterrenberg) Huis ter Heide
- Academisch Medisch Centrum Amsterdam
- Academisch Ziekenhuis Groningen
- Academisch Ziekenhuis Maastricht
- Albert Schweitzer Ziekenhuis Dordrecht
- Altrecht (GGZ-instelling) Den Dolder
- Alys Zorggroep Zevenaar
- Amaris Theodotus Laren
- Amphibia Ziekenhuis Breda
- Apotheek aan Zee Noordwijk
- Apotheek Flohil Bemmel
- APZ Drenthe locatie Beilen Beilen
- Arienszorgpalet Enschede
- ASVZ Van Koetsveld Zwolle
- ASVZ Zuid-West Slidrecht
- Atrium Medisch centrum Heerlen
- AVEANT Utrecht
- Bartimeushage Doorn
- BAVORNO Groep Rotterdam
- Berchhiem Burgum
- Bosch Medicentrum 's-Hertogenbosch
- BoyenIJ ziekenhuis Amsterdam
- Canisius-Wilhelmina Ziekenhuis Nijmegen
- Carint Delden
- Catharinaziekenhuis Eindhoven
- Centraal Militair Hospitaal Utrecht
- Centrum voor Ontwikkeling van Palliatieve Zorg Nijmegen
- Centrum voor verstandelijke gehandicapten Groote Cingels Vught
- Chronisch Zieken en Gehandicapten Raad Nederland Utrecht
- Christelijke Algemeen ziekenhuis N.W. Veluwe St. Jansdal Harderwijk
- Christelijke Hogeschool Ede Ede
- Circonflex Zevenbergen
- College voor Zorgverzekeringen Diemen
- Commissie Medische Ethiek Zeeland Goes
- Contexte Enschede
- De Berkhof Bejaardencentrum Winterswijk
- De Borg Stichting Christelijke Zorgvoorzieningen locatie Coendershof Groningen
- De Gelderse Roos Wolfheze
- De Grote Rivieren Dordrecht
- De Grote Rivieren Gorinchem
- De Hartekampgroep Heemstede
- De Lathmer Wilp
- De Twentse Zorgcentra – locaties Almelo en Losser Almelo
- De Zorgboog Bakel
- De Zylen locatie Tolbert Tolbert
- Delta Psychiatrisch Centrum Rotterdam
- Delta Psychiatrisch Ziekenhuis Portugal
- Diakonessenhuis Eindhoven
- Diakonessenhuis Meppel
- Driemaasstede Schiedam
- Dr. Leo Kannerhuis Wolfheze
- Eemland Ziekenhuis Amersfoort
- Emergis Centrum voor geestelijke gezondheidszorg Goes
- Erasmus Universitair Medisch Centrum Rotterdam
- Erasmus MC-Daniël den Hoed
- Erasmushuis Zaandam
- Evean Alkmaar e.o. Heiloo
- Evean Zorg Amsterdam
- Fatima Wehl
- Fontys Hogescholen Eindhoven
- Franciscus Ziekenhuis Roosendaal
- Freelance Psychosociaal hulpverlenster Ravenstein
- Friesland Coberco Nunen
- Geestelijke Gezondheids Zorg 's-Hertogenbosch
- Gemeente Vrijzinnig hervormden Delft
- GEMIVA-SVG Groep Leiderdorp
- Geriatrich Centrum Stadzicht Rotterdam
- Gezondheidszorg Oostelijk Zuid Limburg Heerlen
- Gelre Ziekenhuizen Locatie Lucas Apeldoorn
- GGD Amsterdam
- GGZ Westelijk Noord Brabant Bergen op Zoom/Halsteren
- GITZ Eesveen
- Groene Hart ziekenhuis Gouda
- Heliomare Wijk aan Zee
- Het Roessingh Centrum voor Revalidatie Enschede
- Het Zonnehuis Doorn
- Hofpoortziekenhuis Woerden
- Hogeschool van Arnhem en Nijmegen Nijmegen
- Hogeschool Enschede afdeling Verpleegkunde Enschede
- Hogeschool Nijmegen
- Hogeschool Rotterdam en Omstreken Rotterdam
- Hogeschool Zuyd Heerlen
- Humanistische Stichting A.H. Gerhard Amsterdam
- Huisartsenmaatschap Gouda Gouda
- Huisartsenpraktijk De Pastorie Eindhoven
- Huisartsenpraktijk Diemel Arnhem
- Huisartsenpraktijk Doornenburg Doornenburg
- Huisartsenpraktijk Herteweide Veghel
- Huisartsenpraktijk Stadswijk Enschede
- Huisartsenpraktijk Wapenveld Wapenveld
- Huisartsenpraktijk W. Huijs/P. van Rijn Rheden
- IGGZ "De Geestgronden" Bennebroek
- Inspectie voor de Gezondheidszorg Rijswijk
- Instituut voor de ondersteuning van maatschappelijke en culturele ontwikkelingen in Noord-Holland Purmerend
- Intergraal Kancentrum Midden-Nedeland Utrecht
- Integrale Vroeghulp Haarlem
- Interkerkelijk Samenwerkingsverband Pastoraat Leusden
- Isala Klinieken Zwolle Zwolle
- Jan Koolhaas Praktijk voor haptotherapie en fysiotherapie Weert
- Jeroen Bosch Ziekenhuis locatie Carolus Den Bosch
- Jeugdcentrum De Vliert 's Hertogenbosch
- Juridisch Adviesbureau Gezondheidszorg Zwolle
- Katholieke Theologische Universiteit Utrecht Utrecht
- Kennemer Gasthuis locatie Elisabeth Haarlem
- Kentalis
- Koninklijke Marine Den Haag
- Koninklijke Willem I College 's Hertogenbosch
- Koninklijke Willem I College Vught
- Kwintess Regio Zuid Flevoland
- Laak en Eemhoven, locatie Nijkerk en Leusden
- Laurentius Ziekenhuis Roermond Roermond
- Laurens De Hofstee Rotterdam
- LUMC Leiden
- Leger Des Heils Goodwillcentrum Amsterdam
- Leyenburg Ziekenhuis Den Haag
- Lorentz Ziekenhuis Zeist
- Maartenshof Groningen
- Malteser Krankenhaus Bonn
- Mariënstaete Warmond
- Martini Ziekenhuis Groningen
- Maxima Medisch Centrum Veldhoven
- Meander Medisch Centrum Amersfoort
- Meander Verpleeghuis Veendam
- Medisch Centrum Alkmaar Alkmaar
- Medisch Centrum Haaglanden Antoniusshove Leidschendam
- Medisch Spectrum Twente Enschede
- Medtronic Arnhem
- Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport Den Haag
- Nederlands Instituut voor Psychologen Amsterdam
- Nederlands Vereniging voor een vrijwillig Levensende Amsterdam
- Netwerk Palliatieve Zorg Walcheren Middelburg
- Netwerk Palliatieve Zorg Roosendaal-Bergen op Zoom-Tholen
- Nieuw Unicum Zandvoort
- Onze Lieve Vrouwe Gasthuis Amsterdam
- Oosterscheldeziekenhuis Goes
- Op de Bies Landgraaf Landgraaf
- Opella Bennekom
- Pantein Zorgcentra
- Parnassia Psycho Medisch Centrum Den Haag
- Parnassia-Bavo-Europoort
- Paulus Stichting Sittard
- Pluyn Werkenrode Groep Groesbeek
- Praktijk voor Haptotherapie Amsterdam
- Praktijk voor Haptotherapie Enschede
- Preva Stichting 's Gravenhage
- Prinsenstichting Purmerend
- Prisma Waalwijk
- Promens Care Assen
- Psychiatrisch Ziekenhuis Amsterdam Amsterdam
- Psychiatrisch Ziekenhuis Reinier van Arkel Vught
- Psychiatrisch Ziekenhuis Veldwijk Ermelo
- Psychiatrisch Ziekenhuis Vincent van Gogh Instituut Venray
- Psychogeriatrisch Centrum Stadzicht Rotterdam
- Reggeland verpleeghuis Schutse Rijssen
- Regionale toetsingscommissie Euthanasie Arnhem
- Regionale toetsingscommissie Euthanasie N. Holland Den Haag
- Reinier de Graaf Gasthuis Delft
- Respect Zorggroep Schevingen Den Haag
- Revalidatiecentrum De Hoogstraat Utrecht
- Revalidatie Friesland Beesterzwaag
- Riagg Zuidkennemerland
- Riagg Amersfoort e.o.
- RIBW Nijmegen en Rivierenland Nijmegen
- Richard Hoogland Stichting Utrecht
- Rijckehove Capelle aan de IJssel
- Rivas Zorggroep verpleeghuis Lingesteyn Gorinchem
- Rode Kruis Ziekenhuis Beverwijk
- Römkegroep Den Dolder
- Ruwaard van Putten Ziekenhuis Spijkennis
- Saxion Hogescholen Enschede
- Scheper Ziekenhuis Emmen
- 's Heeren Loo Kwadrant Arkemeyde Soest
- 's Heeren Loo Kwadrant Ermelo
- 's Heeren Loo Midden-Nederland Apeldoorn
- 's Heeren Loo Noorderhaven Julianadorp
- 's Heeren Loo West Nederland Monster
- 's Heeren Loo West Nederland Noordwijk
- 's Heeren Loo Zuid Druten
- 's Heeren Loo Zuid-Veluwe Wekerom
- SHERPA Baarn
- Sint Annaziekenhuis Geldrop
- Sint Antonius Ziekenhuis Nieuwegein
- Sint Clara Ziekenhuis Rotterdam
- Sint Elizabeth ziekenhuis Tilburg
- Sint Franciscus Gasthuis Rotterdam
- Sint Franciscushof Raalte
- Sint Joseph Ziekenhuis Veldhoven
- Sint Lucas Andreasziekenhuis locatie Andreae Amsterdam
- Sint Lucasziekenhuis Winschoten
- Sint Maartensgasthuis Venlo
- Slingeland Ziekenhuis Doetinchem
- Slotemaker de Bruïne Instituut Training en Advies Doorn
- Slotervaartziekenhuis Amsterdam
- Spectrum Gelderland Oost
- Stichting Amaran Tilburg
- Stichting Arcus, locatie Verpleeghuis Margriet Nijmegen
- Stichting Bevolkingsonderzoek Borstkanker Zuidwest Nederland Rotterdam
- Stichting Bronovo-Nebo Den Haag
- Stichting Carint Hengelo
- Stichting de Bruggen Nieuwveen
- Stichting de Hondsbeg Oosterwijk
- Stichting Deventer Ziekenhuis Deventer
- Stichting De Wever, Zorgcentrum Tilburg Zuid Tilburg
- Stichting Elisabeth Breda
- Stichting Elisabeth gasthuis Deventer
- Stichting Epilepsie Instellingen Nederland Cruquius
- Stichting Epilepsie Instellingen Nederland Hoofddorp
- Stichting Exploitatie Het Drop Arnhem
- Stichting Flevobolder Almere
- Stichting GGZ Groningen divisie Ouderenzorg Zuid Laren
- Stichting Hendrik van Boeijen Assen
- Stichting "Het Hoogeland en Hullenoord" Beekbergen
- Stichting Het Hooghuijs Etten Leur
- Stichting Intezorg Noord Assen
- Stichting Leger des Heils Welzijns- en Gezondheidszorg Almere
- Stichting Ondersteuning Dienstverlening Huisartsen Utrecht
- Stichting Philadelphia Zorg Nunspeet
- Stichting Pro Senectute Amsterdam
- Stichting Protestants Christelijk Zorgcentrum "De Lichtenberg" Amersfoort
- Stichting SOVAK Terheijden
- Stichting Ursula Nieuwveen
- Stichting Verpleging en Verzorging Eindhoven Eindhoven
- Stichting Vivre Maastricht
- Stichting VZR/Dr Ackenshuis Gulpen
- Stichting Welzijnszorg Heerlen
- Stichting Woon- en Zorgcentra Zoetermeer
- Stichting Ziekenhuis de Heel Zaandam
- Stichting Ziekenhuis Leyenburg Den Haag
- Stichting Ziekenzorg: Verpleeghuis De Molenberg Groenlo
- Stichting Zorgcentra Eemersveld Leusden
- Stichting Zorgcombinatie Marga Klompé
- Stichting Zorgpartners Gouda
- Stichting Zorgverlening 's Heerenloo Amersfoort
- Stichting ZorgSaam Terneuzen
- Stichting Zozijn Doetinchem
- Stichting Zozijn Doesburg
- Streek Ziekenhuis Midden Twente Hengelo
- Streekziekenhuis en –verpleeghuis Zevenaar Zevenaar
- Supervisionair Alkmaar
- 't Lange Land Ziekenhuis Zoetermeer
- Tactus Enschede
- Talant Heerenveen
- Talma Sionsberg Dokkum
- Tante Louise Vivensis
- Thebe Woon- en Zorgservice Tilburg
- Thuiszorg Gooi en Vechtstreek Huizen
- Tjallingahiem Leeuwarden
- Trompetter & van Eeden Hilversum
- TweeStedenziekenhuis Tilburg
- Twenteborgziekenhuis Almelo
- Universitair Medisch Centrum St Rabboud Nijmegen
- Universitair Medisch Centrum Utrecht Utrecht
- UWV Utrecht
- Van Boeijen Assen
- Van Weel Bethesda Ziekenhuis Dirksland
- Verloskunde Academie Amsterdam
- Verloskundige Maatschap "De Heuvelrug" Rheden
- Verpleeghuis ABG Stichting Savelanden Bergen op Zoom
- Verpleeghuis Boswijk Vught
- Verpleeghuis Noordse Balk Zaandam
- Verpleeghuis Oranje Nassau's Oord
- Verpleeghuis de Plantage Brielle
- Verpleeghuis de Weerde Eindhoven
- Verpleeghuizen Invia/Lemborgh Sittard
- Verpleeg- en Reactiveringscentrum Bertilla Drachten
- Verpleeg- en Reactiveringscentrum Amersfoort
- Verpleeg- en reactiveringscentrum De Boede Koudekerke
- Verpleeg- en Reactiveringscentrum Het Zonnehuis Zwolle
- Verpleeg- en revalidatiecentra De Ielanen en De Flecke Joure
- Verpleeghuis Gaasperdam Amsterdam
- Verpleeghuis Krönningzommer Hellendoorn
- Verpleeghuis Livio "Het Wiedenbroek" Haaksbergen
- Verpleeghuis Neerwold Groningen
- Verpleeghuis "Reggersoord/De Schiphorst" Meppel
- Verpleeghuis Sint Barbera Schijndel
- Verpleeghuis Sint Camillus Roermond
- Verpleeghuis Slotervaart Amsterdam
- Verpleeghuis Solwerd Appingedam
- Verpleeghuis Zuyder Waert Heerhugowaard
- Viataal St.-Michielsgestel
- Vitras Driebergen/Rijsenburg
- VU Medisch Centrum Amsterdam
- Waalburg Tiel
- Waterlandziekenhuis Purmerend
- Westfries Gasthuis Hoorn
- Wilhelmina Ziekenhuis Assen
- WWZ-verpleeghuis van Wijckerslooth Oegstgeest
- Zaans Medisch Centrum De Heel Zaandam
- Ziekenhuis Eemland Amersfoort
- Ziekenhuis De Tjongerschans Heerenveen
- Ziekenhuiscentrum Apeldoorn Apeldoorn
- Ziekenhuis Gelderse Vallei Ede
- Ziekenhuis Groep Twente Almelo
- Ziekenhuis Groep Twente Hengelo
- Ziekenhuis Lievensberg Bergen op Zoom
- Ziekenhuis Rivierenland Tiel
- Ziekenhuis Rijnstate Arnhem
- Ziekenhuis St Jansdal Harderwijk
- Ziekenhuis Walcheren Vlissingen
- Ziekenhuis Zeeuw Vlaanderen Terneuzen
- Ziekenhuizen Noord Limburg
- Zilverzorg Goverwelle Gouda
- Zorgcentra De Betuwe/Zorgcentrum Beatrix Culemborg
- Zorgcentrum Bornia Herne
- Zorgcentrum De Buitenhof Amsterdam
- Zorgcentrum St. Jacob Amsterdam
- Zorgcentrum Texel Den Burg
- Zorgcentrum Tilburg-Zuid Tilburg
- Zorgcombinatie Beekbergen Beekbergen
- Zorgcombinatie Zwolle/Zonnehuis Zwolle
- Zorg Consult Nederland BV Utrecht
- Zorggroep Apeldoorn
- Zorggroep Elde Boxtel
- Zorggroep Fivelland Appingedam
- Zorggroep Plantein, locatie Ielänen Sneek
- Zorggroep Solis Deventer
- Zorghove / SWZ Son
- Zorgkantoor Haaglanden (Delta Lloyd) Den Haag
- Zorgkwadrant Fryslân Oost Burgum
- Zorgorganisatie Reggeland Almelo
- Zorgpalet Enschede
- Zorgverzekeraar VGZ Eindhoven
- Zuiderzee Ziekenhuis Lelystad
- ZZG Zorggroep Groesbeek

module 2

Zorg en kwaliteit van leven

In deze module verkennen wij een ethische aanpak voor zorgverlening aan mensen met een chronische aandoening. Vier specifieke zorgsectoren staan centraal: zorg aan mensen met een verstandelijke handicap, verpleeghuizen, psychiatrische zorg en de palliatieve zorgverlening. De ervaring leert dat moreel beraad in deze zorginstellingen aan enkele bijzondere voorwaarden moet voldoen. Voor zover in de gangbare toegepaste ethiek de nadruk ligt op technisch kunnen en de mondigheid van de patiënt, schiet zij tekort. Specifieke vaardigheden in het signaleren en evalueren van morele probleemsituaties en een eigen vorm van moraal beraad zijn nodig.

dag 1 dinsdag 12 april 2011

Chronische aandoeningen: autonomie en afhankelijkheid

*dr C. Leget (UvT)
mw drs D. Bauduin
mw drs drs C. Bal
mw drs L. de Jong*

Het mensbeeld waarin de mens wordt opgevat als een autonoom individu dat in staat is de eigen situatie te beoordelen en beslissingen te nemen conform de eigen belangen, is niet goed afgestemd op mensen in chronische zorgsituaties. In plaats van individuele autonomie dringt zich veeleer de ervaring van afhankelijkheid op. Daarom wordt gezocht naar een mensbeeld waarin het mens-zijn meer vanuit een betrokkenheid op anderen wordt gedacht. Vertrekpunt is de gedachte dat ook afhankelijkheid wezenlijk bij het mens-zijn hoort. Middels een Socratisch gesprek gaan we verkennen wat afhankelijkheid eigenlijk betekent. Verder gaan we aandacht besteden aan het levensverhaal van mensen met een chronische aandoening. Bezien vanuit de zogenoemde narratieve ethiek staat in een adequate zorgverlening aan mensen met een chronische aandoening hun levensverhaal centraal.

dag 2 dinsdag 26 april 2011

Drie doordenkingen van de zorgrelatie

*dr C. Leget
mw drs drs C. Bal*

Op deze dag zullen we de zorgrelatie op drie manieren doordenken. De eerste manier gaat uit van het menselijk vermogen om zich in te leven in de ander. Wat is dat eigenlijk voor vermogen? Kan het niet gemakkelijk ontsporen in een emotionele brij van goede bedoelingen? Wat is eigenlijk de plaats van emoties als empathie in een professionele zorgrelatie? Een oude stroming in de ethiek waarin de cultivering van emoties centraal staat is de deugdethiek. Wat is een deugd is en in hoeverre kan empathie ook als een deugd ontwikkeld worden? De tweede doordenking is de filosofie van Emmanuel Levinas. Zijn denken is één groot ononderbroken pleidooi voor het centraal stellen van de noodlijdende Ander in plaats van mijzelf. De betekenis van de Ander concentreert zich in het gelaat. Het is de ontmoeting met het gelaat van de deerniswekkende, noodlijdende Ander die mijn leven in eerste instantie omverwerpt en decentreert, maar er ook, als nieuw centrum, de Zin van gaat uitmaken. De derde doordenking is de zorgethiek. Wat de zorgethiek inhoudt is het best te begrijpen in contrast met de principe- of regelethiek, in deze opleiding met de verzamelnaam analytische ethiek aangeduid.

dag 3 dinsdag 10 mei 2011

Moreel beraad in het verpleeghuis: sondevoeding als casus

*mw dr D. Touwen
mw drs drs C. Bal*

De zorgsituatie in verpleeghuizen heeft een aantal specifieke kenmerken. Ten eerste zijn er verschillende partijen bij betrokken. Naast patiënt en arts spelen verpleegkundigen en familieleden uitdrukkelijk een rol. Ten tweede gaat het doorgaans om mensen die in het verleden competent waren en nu (veel) minder. Steeds vaker komt het voor dat men met wilsverklaringen zich uit heeft gesproken over hoe men wil dat er gehandeld wordt als het eigen beoordelingsvermogen is verminderd. Ten derde gaat het om langdurige, vaak zeer elementaire zorg die men eigenlijk niemand mag onthouden zoals het toedienen van voeding en vocht. Ten vierde bepaalt de zorg in het verpleeghuis het dagelijks leven van betrokkenen. Daarom krijgen vraagstukken rond privacy een bijzondere betekenis. Op deze dag verkennen we de morele problemen die met deze specifieke situatie in verpleeghuizen samenhangen. We nemen sondevoeding als voorbeeld.

‘Wat doet het verpleeghuis als de patiënt niet naar de tandarts wil?’ Dagblad Trouw

bij chronische aandoeningen

Rode draad van de module is om in gesprek met de deelnemers een dergelijke benadering te ontwikkelen. Met name zorgethiek en narratieve ethiek vormen hierbij een leidraad. Centrale begrippen in deze module zijn: autonomie en afhankelijkheid, kwaliteit van leven, levensverhaal, zorg, zin, empathie, professionele attitude. We zullen als werkmethode gebruiken: Socratisch gesprek, hermeneutisch gesprek en de Nijmeegse Methode voor Moreel Beraad (NMvMB).

Hoofddocenten

- dr C. Leget (UvT)
- mw dr D. Touwen
(Leids Universitair Medisch Centrum)

dag 4 dinsdag 24 mei 2011

Ethische kwesties rond autonomie en afhankelijkheid bij psychiatrische patiënten

*mw dr D. Touwen
mw drs drs C. Bal*

De vierde dag is gewijd aan de vraag hoe vorm kan worden gegeven aan inspraak van de zorgvrager bij verminderde zelfredzaamheid, in het bijzonder van psychiatrische patiënten. In juridische termen worden chronisch psychiatrische patiënten veelal als wilsonbekwaam aangeduid. Praktisch gezien zijn zij inderdaad veelal minder beslisvaardig of handelingsbekwaam. Wat betekent dit voor een adequate zorgverlening? Wat is de betekenis van inspraak in situaties waarin de nadruk ligt op 'care' in plaats van 'cure' en waarbij de zorgverlener structurele invloed heeft op de inrichting van het leven van de zorgvrager?

dag 5 dinsdag 7 juni 2011

Kwaliteit van bestaan van mensen met een verstandelijke handicap

*mw dr D. Touwen (VU)
dr. H Meininger (IEVU)
K. de Haan, arts VG (Abrona)
mw dr M. Roovers (Dichterbij)*

In moreel beraad in de chronische zorg speelt het begrip kwaliteit een cruciale rol. De betekenis ervan ligt echter niet altijd vast. We verkennen het begrip "kwaliteit van bestaan" van zorgbehoefte mensen, vooral van mensen met een verstandelijke handicap. Twee vragen staan daarbij centraal: de empirische vraag hoe men kan vaststellen welke kwaliteit van bestaan door een cliënt wordt genoten en de normatieve vraag wat een goed leven inhoudt voor mensen die blijvend behoefte hebben aan intensieve zorg. De eerste vraag wordt belicht met diverse sociaal-wetenschappelijke voorbeelden van kwaliteitsonderzoek. De tweede vraag wordt overdacht door de deelnemers zelf mede aan de hand van zorgethische reflecties van de docenten.

dag 6 dinsdag 21 juni 2011

Morele aspecten van palliatieve zorgverlening

*dr C. Leget
prof. dr J.-P. Wils
L. Timmers, huisarts*

Op de zesde lesdag besteden we aandacht aan de ethische dimensie van de palliatieve zorgverlening. Drie thema's staan hierbij centraal. Ten eerste, wat is palliatieve zorg eigenlijk? Waarin onderscheidt het zich van andere vormen van zorgverlening? Het begrip kwaliteit van leven speelt hier weer een belangrijke rol. Ten tweede, in module 1 is aandacht besteed aan euthanasie in gevallen van ondraaglijk en uitzichtloos lijden. Op deze dag plaatsen we pijn en lijden in een wijder perspectief, toegespitst op de vraag of pijn en lijden zin hebben. Ten derde, wat betekent een goede dood eigenlijk? Uitgangspunt is de overtuiging dat zorgverleners in de palliatieve sector zich niet alleen moeten richten op een goed leven, maar evenzeer op een goede dood. Verder sluiten we op dag 6 module 2 met een terugblik af.

Joost de Lange geestelijk verzorger Sint Franciscus Gasthuis, Rotterdam

'Ja, maar het is heel boeiend hoor en het zou goed zijn als je het zou doen.' Mijn collega's hadden de opleiding al met veel plezier gedaan, en ze drongen er op aan dat ik nu ook naar Nijmegen zou gaan. Ethiek had ik wel in meer algemene zin gehad tijdens mijn studie theologie, maar deze postacademische opleiding is toe-

gespitst op mijn huidige werk als geestelijk verzorger in een algemeen ziekenhuis. De ethische vragen binnen cure (en care) zullen in de toekomst alleen maar toenemen en het is goed daarop te anticiperen. Met name het concept van de zorgethiek spreekt mij erg aan. Wat mij bijzonder boeit is de bonte mengeling van beroepskrachten (verpleegkundi-

gen, geestelijk verzorgers, artsen, psychiaters, sociaal pedagogisch werkers etc.), die ieder hun eigen inbreng hebben vanuit hun vakgebied en met wie je je samen buigt over bepaalde kwesties. De eerlijkheid gebied me wel te zeggen dat de studiebelasting, naast het gewone werk, hoge eisen stelt. Maar het is zondermeer de moeite waard.

‘Bij psychische ziekte kan werken helpen’

Dagblad Trouw

overzicht data module 2

dinsdag 12 april 2011	Chronische aandoeningen: autonomie en afhankelijkheid
dinsdag 26 april 2011	Drie doordenkingen van de zorgrelatie
dinsdag 10 mei 2011	Moreel beraad in het verpleeghuis: sondevoeding als casus
dinsdag 24 mei 2011	Ethische kwesties rond autonomie en afhankelijkheid bij psychiatrische patiënten
dinsdag 7 juni 2011	Kwaliteit van bestaan van mensen met een verstandelijke handicap
dinsdag 21 juni 2011	Morele aspecten van palliatieve zorgverlening
juli/augustus 2011	De data van de eindpresentaties worden in het begin van de module vastgesteld.

Mr. Hélène van den Besselaar Secretaris METC Atrium-Orbis-Zuyd te Heerlen en therapeut op de PAAZ Atrium MC Parkstad Limburg

Vanaf het moment dat ik met de opleiding Ethiek

in de Zorgsector ben begonnen, kom ik ethiek overal tegen. Dat lijkt een overdrijving, maar dat is het niet. Ethiek is veel meer omvattend dan ik, voordat ik met de opleiding startte, kon vermoeden.

Ik ben lid geworden van de Commissie Ethiek in ons ziekenhuis die met haar

Projectgroep Ethiek, allerlei activiteiten in het ziekenhuis organiseert om ethiek een duidelijke plaats in heel de organisatie te geven. Ethiek is namelijk niet alleen iets van de ethicus, van de geestelijk verzorger of van hooggeleerde dames en heren, ethiek is van ons allemaal.

De opleiding Ethiek in de Zorgsector is een aantrekkelijke opleiding met veel inspire-

rende docenten; zeer leerzame literatuur, divers in didactische werkvormen; praktisch en theoretisch; filosofisch en actueel; zeer breed; je leert er de dingen van alle kanten te bekijken en het laat je niet meer los.

De mooie locatie, de prima organisatie en de heerlijke diners maken het leren tot een feest.

Marian de Jong verpleegkundige gynaecologie en obstetrie, Sint Franciscus Gasthuis, Rotterdam

Een verpleegkundige is vooral een ‘doener’. Snel

beslissen en handelen zijn vaak vereist, zeker op de afdeling waar ik werk. De voortschrijdende technologieën inzake prenatale diagnostiek, genetica en alternatieve vormen van voortplanting stellen ons steeds vaker voor morele dilemma’s; in hoeverre is het ethisch verantwoord om ons kunnen in praktijk te brengen? Door Ethiek in de Zorgsector heb ik kennis en vaardigheden opgedaan om de dilemma’s

te benaderen met analytische en hermeneutische gespreksmodellen. De studie heeft bij mij een bewustwording teweeggebracht waardoor ik in mijn gynaecologische en verloskundige zorgsetting, het ‘doen’ combineer met het denken, wat zie ik, wat denk ik en wat doe ik ermee? Ook is mijn kennis van overige ethische aspecten in de zorg verdiept, waaronder palliatieve sedatie, euthanasie, kwaliteit van leven, autonomie en afhankelijkheid. Hierdoor weet ik mijn taken als voorzitter van de Commis-

sie Ethiek in mijn ziekenhuis met meer onderbouwing, gesprekstechnieken en verantwoording uit te voeren. Het is geen gemakkelijke opleiding, het niveau is hoog en de tijdsinvestering behoorlijk, maar de stof is zó verrijkend en de lesdagen doorliep ik met groot enthousiasme. De docenten, de voordrachten, het oefenen met de gespreksmethodes, de interactie, de locatie en ambiance, dat alles heeft het voor mij een uitermate verrijkende studie gemaakt, zowel beroepsmatig als persoonlijk!

module 3

Ethische problemen in beleid en management van de gezondheidszorg

In deze module gaat de aandacht uit naar morele problemen in de context van een ziekenhuis en naar de structuren voor de bespreking van morele vraagstukken, bijvoorbeeld toetsingscommissies voor wetenschappelijk onderzoek en ethische commissies voor het bespreken van casuïstiek en beleid. Het gaat ook om de cultuur in een instelling die bepalend kan zijn voor de openheid en bereidheid om over ethische kwesties een gesprek aan te gaan en tot aanvaardbare handelingspraktijken te komen. Voor een beter inzicht in de aard en de complexiteit van morele problemen is begrip van de context van deze problemen en van de organisatie waarin ze zich voordoen, een vereiste. Het gaat daarbij vooral om de wisselwerking tussen de werkvloer en de context van het instellingsniveau. Maar vanaf dag 3 is de context ook landelijk beleid. Op dag 6 kan zelfs de internationale omgeving niet buiten beschouwing blijven. In module 3 laten we specifieke gespreksmethodieken enigszins los en beoefenen we moreel beraad en ethische reflectie meer en meer zuiver op geleide van inhoudelijke vragen.

Hoofddocenten

- prof. dr E. van Leeuwen (EFG IQ Healthcare UMC St Radboud)
- prof. dr G. Widdershoven (Metamedica VU)

prof. dr E. van Leeuwen

prof. dr G. Widdershoven

dag 1 dinsdag 6 september 2011

Verantwoordelijkheid en Instellingsbeleid

drs E. Lohman, UMC St Radboud
prof. dr E. van Leeuwen
prof. dr J.-P. Wils
drs T. Tromp (Reliëf)

Een zorginstelling is meer dan een werkplaats. Voor patiënten en bewoners is het een plek waar zij een (soms laatste) toevlucht of heenkomen vinden. Degenen die er werken proberen om het lot van anderen te verbeteren en alle mogelijke hulp te verlenen. Zij brengen daarvoor hun actieve leven in de instelling door. Dat alles vereist dat mensen met emoties, problemen en zorgen in de instelling kunnen omgaan op een herkenbare manier. Herkenbaarheid, ook voor mensen buiten de instelling wanneer zij iemand een bezoek komen brengen. Herkenbaarheid die wordt uitgedrukt in de centrale waarden die de cultuur en identiteit van de instelling dragen.

Voor de omgang met morele problemen zijn die cultuur en identiteit van groot belang. Om ze bespreekbaar te maken tussen verschillende betrokkenen, of om ze te realiseren in een moreel beraad of in een ethische commissie. Niet in de laatste plaats om daarmee maatschappelijk verantwoording te kunnen afleggen over hoe mensen binnen de instelling de gelegenheid krijgen om hun leven gestalte te geven.

Module 3 beginnen wij met de verantwoordelijkheid op instellingsniveau en wat dat betekent voor degenen die er werken en leiding geven. Hoe kan in de huidige tijd van marktwerking en economische benadering invulling worden gegeven aan morele idealen van identiteit en samenleving? Welke visie biedt een levensbeschouwing daarbij?

dag 2 dinsdag 20 september 2011

Klinisch ethische commissies en moreel beleid in de instelling

drs H. van Dartel (Leids Universitair Medisch Centrum)
dr B. Molewijk (Metamedica VU)

Klinisch ethische commissies zijn belangrijk voor het moreel beleid van instellingen. Dergelijke commissies hebben een tweevoudige taak, namelijk het bespreken van casuïstiek en het ontwikkelen van richtlijnen en protocollen. Voor de bespreking van casus uit de instelling dient de commissie een methodiek te hanteren. Vanuit de analytische ethiek wordt in dit verband gepleit voor het hanteren van een stappenplan. Alternatieve werkwijzen zijn ontwikkeld binnen onder andere de hermeneutische ethiek. Ook voor het opstellen van richtlijnen en protocollen bestaan meerdere benaderingswijzen. Enerzijds kan men zich richten op het vertalen van algemene ethische en juridische uitgangspunten naar de instelling; anderzijds kan men uitgaan van vragen die in de instelling leven. Een belangrijke vraag is ook hoe klinisch ethische commissies contact kunnen opbouwen met de werkvloer. Hoe te voorkomen dat de ethische commissie het ontmoetingspunt wordt voor ethisch geïnteresseerde medewerkers, zonder dat er veel invloed van uitgaat naar de rest van de organisatie?

‘Rapportcijfer tehuizen vertekend’

De Volkskrant

dag 3 dinsdag 4 oktober 2011

Kwaliteit van zorg

prof. dr G.A.M. Widdershoven

Kwaliteit van zorg is tegenwoordig een centraal thema in gezondheids-zorginstellingen. In de gezondheidszorg moet meer klantgericht gewerkt worden. Maar is wel altijd duidelijk wat klantgerichtheid inhoudt?

Vanuit de analytische ethiek, en het daarbij horend beginsel van zelf-beschikking, ligt het voor de hand de concrete vraag van de cliënt als uitgangspunt te nemen. Andere benaderingen in de ethiek staan hier kritisch tegenover. De zorgethiek gaat niet uit van de vraag, maar van de behoefte van de cliënt. Die behoefte is het uitgangspunt van het zorgproces. Kwaliteit van zorg staat of valt met de afronding van het proces van zorg. Alleen wanneer de zorg zo gestructureerd is dat ze ook daadwerkelijk door de zorgvrager wordt geaccepteerd, is sprake van een geslaagd zorgproces. De hermeneutische ethiek gaat ervan uit dat de wens van de cliënt niet als gegeven beschouwd dient te worden, maar kritisch moet worden onderzocht in een proces van overleg en deliberatie. Hoe kunnen dergelijke uitgangspunten worden vormgegeven in het instellingsbeleid?

dag 4 dinsdag 1 november 2011

Evaluatie van medische technologie

prof. dr E. van Leeuwen

dr ir R. Reuzel

prof. dr J.-P. Wils

Nieuwe technologische mogelijkheden lijken soms het ei van Columbus aan te reiken bij de behandeling van allerlei ernstige en onbehandelbare ziekten. Gretig zijn nieuwe technologieën in het verleden direct toegepast in de gezondheidszorg. Dan bleek helaas vaak dat verwachtingen niet uitkwamen en dat er zelfs ernstige tegendraadse effecten konden optreden. Tegenwoordig worden nieuwe technologieën daarom systematisch onderzocht en beoordeeld op hun waarde. Bij die evaluatie spelen ook ethische, economische en juridische aspecten een rol. Zorgvuldige evaluatie is echter niet gemakkelijk door de druk die van allerlei kanten kan worden uitgeoefend. De moeilijkheden die zich dan voordoen en de keuze die bij morele afwegingen moeten worden gemaakt worden op deze dag behandeld.

dag 5 dinsdag 15 november 2011

Ethische toetsing van wetenschappelijk onderzoek met mensen

prof. dr E. van Leeuwen

mr dr F. van Agt (UMC ST Radboud)

Medisch-wetenschappelijk onderzoek heeft de laatste vijftig jaar een grote vlucht genomen en vindt tegenwoordig plaats in alle facetten van preventie, behandeling en verzorging. De ontwikkelingen van ‘Evidence based medicine’ and ‘Evidence based practice’ zijn zonder de belangstelling voor en de wetenschappelijk onderzoek niet voor te stellen. Elk onderzoek moet voldoen aan ethische criteria die zich richten op de kwaliteit van het onderzoek en de bescherming van de proefpersonen. Voorafgaand aan de uitvoering wordt een onderzoek daarom ingediend bij een medisch ethische toetsingscommissie die beoordeelt of het onderzoek voldoet aan wettelijk vastgelegde maatstaven.

Hoe die toetsing is georganiseerd, welke ontwikkelingen het medisch-wetenschappelijk onderzoek kent welke consequenties dat heeft voor het beleid en de sturing in de zorg komt aan de orde in het thema van deze dag.

Drs. Marcel Wielhouwer geestelijk verzorger, Opella, Bennekom

De bestuurder van onze zorgorganisatie vroeg mij of ik een ethische commissie wilde gaan opzetten. Ik heb hem toen gevraagd een opleiding ethiek te mogen volgen. Na enkele verkenningen langs verschillende opleidingen heb ik gekozen voor Nijmegen. Dat is één van mijn beste studiekeuzes geweest. De opleiding heeft me geholpen te begrijpen wat ethiek is en de achtergronden van allerlei ethische

praktijken en modellen in de zorg te leren kennen. Het programma is een goede afwisseling, zowel van de verschillende onderwerpen die in de drie modules behandeld worden als van de diverse werkvormen op een lesdag. Net als iedere andere deelnemer heb ik vanuit mijn eigen praktijk daarin mijn voorkeur. Tegelijk vond ik het stimulerend, dat elk onderwerp zo besproken werd, dat ieder vanuit zijn eigen achtergrond kon meedenken en meepraten. Ik heb veel

geleerd van de inbreng van deelnemers uit verschillende werkvelden. Die veelzijdigheid aan deelnemers geeft aan de opleiding in Nijmegen een eigen dimensie, die ik heb gewaardeerd. Het gesprek op de lesdagen blijf op die manier ook dicht bij de praktijk. Daarnaast heeft het mij genoeg aangereikt om me verder in te kunnen verdiepen de komende jaren. Ethiek is voor mij gaan ‘leven’ als een onmisbaar onderdeel van goede zorg.

Verantwoord handelen, wat is goed om te doen?

Dagelijks worden mij ethische dilemma's voorgelegd, als vertrouwenspersoon voor collega's van de verschillende GGD Clusters en als aandachtsfunctionaris kindermishandeling/Vrouwelijke Genitale Verminking. Ik denk mee- met collega's en adviseer hen bij vraagstukken over kindermishandeling of ongewenst gedrag op de werkvloer. Daarom ben ik begonnen

aan de opleiding Ethiek in de zorgsector. Ik heb er veel van opgestoken, meer dan ik tevoren had gedacht. De opleiding is wel pittig, ze vraagt forse tijdinvestering naast mijn (bijna) fulltime baan: veel leeswerk, veel opdrachten. Maar het heeft bijna allemaal mijn interesse zodat ik er regelmatig met plezier aanvullende literatuur bijpak. Op de lesdagen krijgen we korte, gerichte toelichtingen op de literatuur, vaak door de auteurs zelf. Ook oefenen we onder begelei-

ding in groepjes met discussiëren volgens verschillende ethische gespreksmodellen. De casuïstiek komt uit de groep zodat je met allerlei onderwerpen in aanraking komt. De gespreksmodellen (of delen daarvan) zijn direct in mijn werk toepasbaar. De goede organisatie, de kundige docenten, de prettige omgeving en de gezellige groep, dragen er aan bij dat ik een enorm goed gevoel heb over dit intensieve studiejaar. Een aanrader!

dag 6 dinsdag 29 november 2011

Marktwerking in de zorg: rechtvaardigheid, doelmatigheid en betrokkenheid

prof. dr E. van Leeuwen

prof dr J.-P. Wils

mw dr A. van Poucke (Stichting BBC-onderhoud)

Het zorgstelsel is voortdurend in beweging. Vanwege de maatschappelijke kosten die ermee zijn gemoeid, maar ook door verandering in de visie op verantwoordelijkheid voor gezondheid en welzijn. De zorg kent maatschappelijke grenzen die moreel, economisch en sociaal van aard zijn. Die grenzen liggen niet voor altijd vast maar hebben een constante dynamiek. Tot voor kort werd die dynamiek benaderd vanuit het beginsel van solidariteit en de behoefte aan noodzakelijke zorg. Tegenwoordig staat het begrip marktwerking centraal in de afstemming van zorgaanbod en behoefte. Welke factoren spelen daarbij een belangrijke rol en wat betekent marktwerking voor de zorgvernieuwing, de rechtvaardige verdeling en de verantwoordelijkheid voor noodzakelijke zorg? Die vragen staan centraal op de laatste dag van de cursus aan het slot van de module.

overzicht data module 3

dinsdag 6 september 2011	Verantwoordelijkheid en instellingsbeleid
dinsdag 20 september 2011	Klinisch ethische commissies en moreel beleid in de instelling
dinsdag 4 oktober 2011	Kwaliteit van zorg
dinsdag 1 november 2011	Evaluatie van medische technologie
dinsdag 15 november 2011	Ethische toetsing van wetenschappelijk onderzoek met mensen
dinsdag 29 november 2011	Marktwerking in de zorg: rechtvaardigheid, doelmatigheid en betrokkenheid
dinsdag 13 december 2011	Eindpresentaties

‘Succes zorgboerderij te danken aan PGB’

de Volkskrant

Walter van Bennekom geneesheer-directeur RMPI De Grote Rivieren, Dordrecht

Als geneesheer-directeur van een GGZ-instelling weet ik hoe medewerkers het waarderen als er oog is voor de morele aspecten van hun werk. Zij ervaren moreel beraad als een welkome tegenhanger van “productie” en “zorgconsumptie”. Het geeft lucht, vermindert stress en raakt blijkbaar aan de motieven voor werken in de zorg. Eenzelfde enthousiasme merkte ik bij docenten en cursisten van Ethiek in de Zorgsector. De

opleiding zit onderwijskundig knap in elkaar, is modulair van opzet, hanteert verschillende werkvormen en blijft spannend. Het onderwijs is van hoog niveau, de docenten zijn hoogleraren ethiek of gepromoveerden of specialisten op hun gebied. Je krijgt een breed perspectief op de ethische kwesties van de verschillende sectoren in de zorg, je leert werkelijk wat “ethisch reflecteren” is en je maakt kennis met modellen voor moreel beraad. De sfeer van “Kasteeltje Heyendael”,

met zijn uitstekende diners, verhoogt ook het plezier. Een instelling die zich steeds bezint op fundamentele waarden en motieven staat stevig onder de stormen van veranderende financiering, politieke thema's, marktwerking, technologie et cetera. Zorg binnen je instelling voor een groep bevlogen mensen die de taal van bezinning en ethische reflectie spreekt. Laat jaarlijks een enthousiaste medewerker naar Ethiek in de Zorgsector gaan. Of liever: ga zelf!

Omvang en periode

De opleiding *Ethiek in de zorgsector* is een part-time opleiding van een jaar. Het onderwijsprogramma bestaat uit 3 modules van elk 6 lesdagen met telkens minstens 2 weken tussen de lesdagen. De lesdagen beginnen 's middags om 13.30 uur en eindigen 's avonds om 20.45 uur. Tussen het middagedeelte en het avondgedeelte wordt een gezamenlijke maaltijd genoten. Hierdoor is er volop gelegenheid tot het uitwisselen van ervaringen en het leggen van contacten met collega's uit andere instellingen.

Er wordt uitgegaan van een tijdsinvestering van de deelnemers van in totaal ongeveer 480 uur. Hierbij is de voorbereiding van afsluitende gesprekken en het maken van een werkstuk inbegrepen. Voor voorbereiding en verwerking per lesdag moet gerekend worden op een studietoek van ruim 13 uur.

De opleiding vindt plaats op het terrein van de Radboud Universiteit te Nijmegen. De eerste module begint 11 januari 2011 en loopt tot en met 5 april 2011. De tweede module loopt van 12 april tot en met 21 juni 2011. De derde module van 6 september tot en met 13 december 2011. Na iedere module is er een afsluitende bijeenkomst. Bij de planning van de lesdagen is zoveel mogelijk rekening gehouden met schoolvakanties in alle regio's.

Toetsing en diplomering

Per module wordt het leerresultaat van de deelnemers getoetst in een afsluitend gesprek of in plenaire presentatiesessies. Voor de voorbereiding hiervan is een tijdsinvestering van ongeveer 40 uur per gesprek begroot. Heeft de deelnemer alle drie de modules met een positief resultaat afgesloten dan ontvangt hij of zij het diploma *Ethiek in de zorgsector*.

Raad van Advies

De opleiding wordt bijgestaan door een Raad van Advies.

Deze bestaat uit vertegenwoordigers van organisaties en instanties die belang hebben bij een hoogwaardige postacademische beroepsopleiding *Ethiek in de zorgsector*. Dit zijn bijvoorbeeld het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en de Vereniging van zorginstellingen Reliëf. Daarnaast hebben enkele onafhankelijke deskundigen zitting in de Raad. De betekenis van de Raad van Advies is met name gelegen in de garantie dat de opleiding goed afgestemd is en blijft op het afnemend veld.

Accrediteringen

De KNMG heeft de opleiding geaccrediteerd voor 40 uur. Verenso kent de opleiding 68 accrediteringsuren toe, evenals de Nederlandse Vereniging van Artsen in de Zorg voor mensen met een verstandelijke handicap. Ook de Nederlandse Werkgroep van Praktijzers in de Natuurlijke Geneeskunst heeft besloten de opleiding te accrediteren. Het accreditatiebureau Sociale Geneeskunde kent de opleiding 22 punten toe. Het accreditatiebureau Medisch Specialisten heeft de opleiding ook geaccrediteerd. *Ethiek in de Zorgsector* is ook geaccrediteerd door de Accreditatiecommissie van het Kwaliteitsregister Verpleegkundigen en Verzorgenden.

Kosten

De opleiding kost € 5375,-. Dit is inclusief studiehandleiding, reader, koffie, thee en de maaltijden en diploma. Reiskosten zijn niet bij de prijs inbegrepen. Degenen voor wie de kosten niet of slechts gedeeltelijk door de werkgever worden gedragen, maken wij er graag attent op dat

opleidingen doorgaans fiscaal aftrekbaar zijn als buitengewone lasten.

Secretaresse

Op het secretariaat van de sectie EFG is Gerdie van Uden degene bij wie u in eerste instantie terecht kunt als het gaat om *Ethiek in de zorgsector*. Zij houdt de administratie en de

boekhouding bij en verbindt u zonodig door met de onderwijscoördinator.

Tel. (024) 361 53 20
email: G.vanUden@iq.umcn.nl

Aanmelding

Voor de opleiding, die start in januari 2011, zijn maximaal 30 plaatsen beschikbaar.

U kunt zich aanmelden door middel van het aanmeldingsformulier achterin deze brochure. Uw inschrijving is definitief wanneer wij uw betaling ad € 5375,- hebben ontvangen. Betalen kunt u na ontvangst van de factuur.

Wij sturen u dan een bevestiging van uw inschrijving met een uitnodiging voor de eerste bijeenkomst. U kunt u inschrijven tot 1 december 2010.

Mocht u onverhoopt niet in de gelegenheid zijn de opleiding geheel te doorlopen, dan kunt u zich laten vervangen voor het resterende gedeelte. Betaalde opleidingskosten kunnen niet gerestitueerd worden.

Drs. Suzanne van de Kamp specialist ouderengeneeskunde Verpleeghuis Oranje Nassau's Oord, Renkum

De cursusedagen zijn een cadeautje aan mijzelf. Het is een verademing als ik op de cursusdag eerst naar mijn werk ga en dan om halfeen omschakel van de dagelijkse patiënten zorg naar het op een heel ander niveau bezig zijn met mijn werk. De boeiende literatuur is stimulerend

maar de papers die ik moet schrijven als verwerkingsopdracht zijn een zware opgave voor mij. Ik ben geen schrijver. Ik leer hier hoe ik mijn visie op zorg kan verwoorden en hoop dit te vertalen naar beleid. Als BOPZ arts in het verpleeghuis heb ik al de taak om over juridisch-ethische dilemma's in het verpleeghuis een uitspraak te doen. Hier

krijg ik de vaardigheden om dat handen en voeten te geven. Wel zou het prettig zijn als nog iemand in de organisatie deze opleiding zou volgen om niet in je eentje ethisch te zitten wezen. Om een partner te hebben bij het opzetten van een ethische commissie en moreel beraad te implementeren op de werkvloer.

Beroepservaring

Instelling	Plaats	Tijdvak	Functie

Beroepsperspectieven

Ambities en verwachtingen ten aanzien van de bijdrage die de opleiding daaraan kan geven

Overige opmerkingen

Bekendheid met 'Ethiek in de zorgsector'

uit de Volkskrant uit de Trouw uit een tijdschrift, nl:

via mailing aan directeuren via mailing aan MEC's

via een deelnemer van eerdere jaren, nl:

via een van de docenten, nl:

anders, nl:

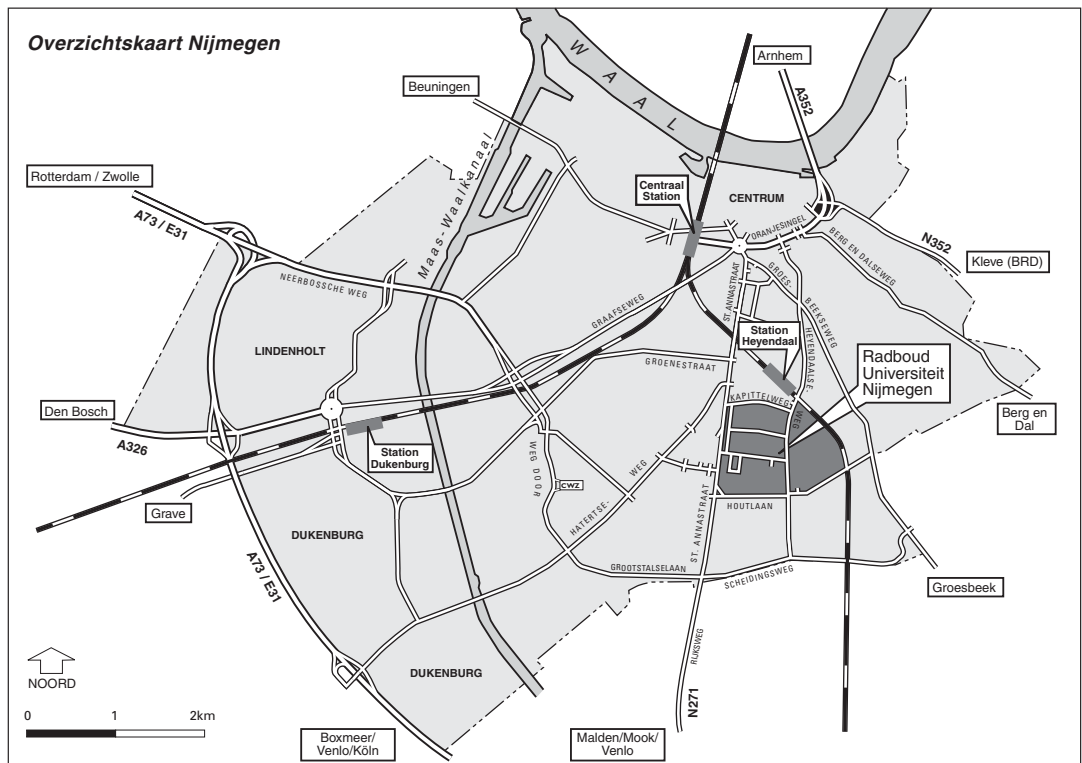
De kosten van de opleiding, ad € 5375,- worden overgemaakt na ontvangst van de factuur.

De factuur wordt betaald door: de instelling waar ik werk mij persoonlijk (slechts 1 hokje aankruisen)

Datum	Plaats	Handtekening
<input type="text"/>	<input type="text"/>	

De inschrijving staat open tot **1 december 2010**. Dit aanmeldingsformulier kunt u gefrankeerd toezenden aan:

UMC St Radboud
IQ Healthcare, sectie Ethiek, Filosofie en Geschiedenis van de Geneeskunde
t.a.v. mw drs drs C.P.M. Bal / huispost 114 IQ Healthcare
Postbus 9101
6500 HB Nijmegen

Uit het voorgaande kunnen wij besluiten dat de betekenis vóór de Cultuur en de Esthetiek ligt: in de Ethiek, die door iedere cultuur en door elke betekenis voorondersteld wordt. De moraal behoort niet tot de Cultuur, zij maakt het mogelijk deze te beoordelen, zij ontdekt de dimensie van de hoogheid. ...De betekenis – het intelligibele – bestaat voor het zijnde hierin, dat ze zich in haar onhistorische eenvoud en haar absoluut niet te kwalificeren en niet te herleiden naaktheid toont, en dat zij er is vóór de geschiedenis en vóór de cultuur. ...

...Noch de dingen, noch de waargenomen wereld, noch de wetenschappelijke wereld stellen ons in staat de normen van het absolute te vinden. Als culturele werken zijn zij door de geschiedenis getekend. Maar de normen van de moraal zijn niet door de geschiedenis en de cultuur bepaald. Zij zijn zelfs geen eilanden die uit geschiedenis en cultuur oprijzen, want zij maken alle betekenissen, zelfs de culturele, eerst mogelijk, en zij stellen ons in staat een oordeel te vellen over de verschillende culturen.

Emmanuel Levinas *Het menselijk gelaat* Ambo Baarn 1982 pp 182 - 184

Over EFG

De sectie Ethiek, Filosofie en Geschiedenis van de Geneeskunde is onderdeel van IQ Healthcare, een van de afdelingen van het Universitair Medisch Centrum St Radboud van de Radboud Universiteit Nijmegen.

De sectie is in haar huidige vorm tot stand gekomen in 1991. Vanaf het begin van de medische faculteit in 1951 heeft onderwijs in ethiek en filosofie deel uitgemaakt van het medisch onderwijsprogramma.

Op dit moment heeft de sectie vier verschillende taken:

- **Onderwijs** Het medisch onderwijs in Nijmegen is de afgelopen jaren geheel vernieuwd. Uniek zijn onderwijsactiviteiten op het gebied van Grondslagen en Methoden. De sectie EFG speelt een belangrijke rol in deze activiteiten, gericht op kritische vorming van medisch studenten. Daarnaast wordt onderwijs verzorgd voor studenten tandheelkunde en gezondheidswetenschappen.
- **Onderzoek** Het wetenschappelijk onderzoek van de sectie richt zich met name op twee gebieden: palliatieve zorg en biomoleculaire levenswetenschappen. Daarbij worden intensieve samenwerkingsrelaties onderhouden met deskundigen uit palliatieve en hospice zorg, en uit de moderne genetica. In een aantal projecten wordt samengewerkt met internationale experts.
- **Klinische ethiek** In het academisch ziekenhuis wordt ondersteuning gegeven aan ethische commissie en toetsingscommissie. Daarnaast worden moreel beraad, casusanalysen en ethische consultaties in klinische afdelingen verzorgd. Ook in andere zorginstellingen worden klinisch-ethische activiteiten verricht.
- **Dienstverlening** Vanuit de sectie wordt intensief deelgenomen aan het publieke debat. In populaire media wordt aan de meningsvorming bijgedragen. Daarbij wordt een heel scala van opleidingsactiviteiten zoals cursus, seminars, congressen aangeboden. Tenslotte wordt de European Master of Bioethics vanuit de afdeling gecoördineerd (in samenwerking met de universiteiten van Leuven en Padua).